

*Introducere*¹

1. Motivare. În încercarea de a caracteriza materia moștenirilor, celebrul civilist și profesor George Plastara nota: „această materie este extrem de importantă, deoarece dreptul de succesiune se găsește într-o strânsă legătură atât cu proprietatea, cât și cu familia și adeseori chiar cu organizația politică”². Un nu mai puțin celebru coleg al său, profesorul Otetelișanu se adresa și el studenților:

„Trebuie să știți că organizația familiei a fost întotdeauna în strânsă legătură cu organizația proprietății și organizația proprietății în legătură cu dreptul de succesiune, care este o consecință a dreptului de proprietate [...]”³

Ne-am angajat în anul 2011 în acest proiect de cercetare deoarece adoptarea unui nou Cod civil este un moment de cumpănă în viața juridică a oricărei națiuni. Fruct al unor circumstanțe excepționale⁴, el denotă și atingerea unei maturități. Aceasta obligă juristul român la o examinare retrospectivă, pentru a estima care poate fi valoarea și sensul schimbării operate la 1 octombrie 2011. Dispoziția tranzitorie din art. 91 LPA face ca retrospectiva să nu fie pur istorică, ci necesară: textele succesoriale din Codul lui Cuza au șansa de a mai putea fi aplicate încă cel puțin câteva decenii de la ieșirea sa din vigoare ca ansamblu normativ.

Trecând de la generalitatea Codului privit ca întreg la particularismul Cărții sale a patra dedicată moștenirilor, observăm că ultima prezintă două trăsături specifice: dreptul succesoral este unul de aplicare constantă și având un pronunțat caracter tehnic⁵. Privind comparativ Codul comercial român din 1888, remarcăm cum a trebuit să suporte o perioadă de claustrare pe timpul comunismului, fiindu-i practic suspendată aplicarea

¹ Bob, *Probleme*, p. 16-19.

² Plastara, *Curs*, p. 9.

³ Otetelișanu, *Curs III*, p. 254.

⁴ Orice cod implică o ruptură cu trecutul, cauzată de obicei de o criză sau de o schimbare de regim sau de politică (Camille Jaufret-Spinosi, *Pérérité, évolution ou désuétude des codes: aspects de droit compare*, în *Revue de la recherche juridique*, No. spécial 2005, p. 2688).

⁵ Flour, *Droit*, p. 6.

între 1950 și 1990. Schimbările ideologice, indiferent de culoarea acestora, nu au suspendat însă nicio clipă utilitatea și aplicarea regulilor succesoriale. Caracterul tehnic vizează în sinteză faptul că este vorba de raporturi juridice de ordin pecuniar, interesând familia – concluzie evidentă pentru moșteniri; în ce privește liberalitățile, studiul acestora constă în mare parte în cercetarea măsurii în care este permis omului să-și lipsească membrii familiei de bunuri. Toate aceste drepturi se plasează la frontiera dintre dreptul patrimoniului și cel al familiei¹, fapt ilustrat de dependența moștenirilor și liberalităților de factorii sociali ce influențează regimul familiei. CEDO a reținut de altfel în deciziile sale că domeniul succesiunilor și liberalităților între rude apropiate se prezintă ca intim asociat vieții familiale².

2. Materia moștenirilor se situează deci la intersecția dintre dreptul familiei și cel al drepturilor reale, depinzând de stadiul societății la un moment dat. Intrând în profunzime, vedem că raporturile patrimoniale între soți sau între rude sunt imaginea raporturilor lor personale; cu alte cuvinte, configurația relațiilor personale dintre membrii familiei influențează natura și întinderea relațiilor pecuniare din cadrul acesteia.

În aparență, rolul principal în această determinare îl au voințele individuale, legea intervenind doar în subsidiar: regimurile matrimoniale nu se aplică decât în absența contractului de căsătorie, succesiunea legală nu se deschide decât în absența testamentului. Acest primat al voinței este în realitate departe de a fi absolut. Există reguli comune diferitelor regimuri matrimoniale, majoritatea imperative, al căror număr a crescut în ultima vreme în legislațiile europene. În interiorul fiecărui regim convențional există principii de bază ce nu pot fi îndepărtate; ca urmare, libertatea soților se reduce la o alegere de statut legal. La fel se prezintă și rezerva succesorală. Regimul juridic al liberalităților depinde de perspectiva societății asupra familiei, reflectată în politica legislativă: libertatea de a dispune este deplină în dreptul anglo-saxon, rezultantă a unei concepții individualiste în care omul este stăpân absolut pe ceea ce posedă și nu dă socoteală rudelor sale; dreptul european continental, în

¹ *Id.*, p. 7-8.

² *Marckx c. Belgia*, decizia din 13.VI.1979, seria A nr. 31, p. 23-24, § 52 și *Pla și Puncernau c. Andora*, nr. 69498/01, § 26, CEDO 2004-VIII. V. asupra acestor decizii S. Gătejeanu, *Dreptul la respectarea vieții de familie și succesiunile*, în RRJ (4) 2012, 2, pp. 246-252.

tradiția sa romano-germanică, grevează proprietatea individuală de o anumită afecțatiune familială¹.

La o privire de ansamblu, observăm până aici că sunt angajate raporturi juridice de ordin pecuniar interesând familia și având un pronunțat caracter tehnic. Aceste aspecte au condus literatura de specialitate franceză la introducerea sintagmei *drept patrimonial al familiei*: regimurile matrimoniale și succesiunile sunt căsătoria, familia sub aspectul patrimoniului. Dreptul patrimonial este unul de autonomie, cel al familiei este unul legal și chiar imperativ: la granița dintre acestea, trebuie făcută întrețeserea – lucru pe care proiectul nostru de cercetare și-l propune aplicat la situația specifică din România.

3. Astfel se explică existența unui plan special de abordare, intim legat de fiecare dintre noi, care se adaugă aici. Încetarea din viață a unui individ este un eveniment de importanță covârșitoare în societatea umană. Rolul juristului confruntat cu inevitabila trecere nu se rezumă la prezentarea și aplicarea unor tehnici de transmisiune patrimonială, așa cum se crede îndeobște². Acesta este numai finalul, un final dictat de situații generate de o multitudine de efecte subsecvente oricărui deces:

- șocul psihologic produs, resimțit de apropiații defunctului precum și de cei care l-au cunoscut direct sau indirect;

- cortegiul de ritualuri sociale și reacții individuale, mai mult sau mai puțin legate de ocult și instinctual, pe care decesul unei persoane îl declanșează automat;

- reorganizarea grupului uman (de mai mici sau de mai mari dimensiuni) în care dispariția celui în cauză lasă un loc ce poate repune totul în cauză;

¹ Flour, *op. cit.*, p. 10, unde oferă și exemple concrete aplicate la evoluțiile legislative din Franța.

² Cu alte cuvinte: „Dacă dreptul este arta de a împărți bunurile și de a atribui fiecăruia ceea ce i se cuvine, moartea este o ocazie intensă de a solicita acest lucru: stingerea unei persoane umane aducând în mod mecanic sfârșitul personalității juridice care îi corespunde, moartea determină o redeschidură a bunurilor și a datorilor defunctului care se află adesea la originea conflictelor, nu numai între cei care au vocație de a primi tot sau parte din acest patrimoniu, ci și între ultimii și terți (creditorii defunctului, creditorii creditorilor, administrația financiară etc.). Succesiunea moștenitorilor defunctului constituie chiar un concept-model de soluționare prin mijloace juridice a conflictelor de interese.” (Zenati, Revet, *Successions*, p. 17).

- reacțiile tehnice legate de dispariția unui subiect contribuabil, titular de patrimoniu și exercitant al unei ocupații sau al unei meserii sau/și ocupant al unei funcții;

- ieșirea la iveală (prin deschiderea unui testament, publicarea postumă a memoriilor, descoperirea unei corespondențe etc.) a unor fapte și decizii aparținând trecutului ce bulversează prezentul: filiații necunoscute, averi ilicite, bigamii ascunse, boli ereditare, fraude tănuite, antipatii nemărturisite, înclinații moral reprobabile ... și pomelnicul poate continua.

Autorii de drept civil român țin cont, din păcate, în mod foarte sumar de aceste aspecte. Materia moștenirilor este tratată în literatura noastră de specialitate în mod unilateral. Succesiunile sunt privite ca o materie pur tehnică, în care sunt expuse cu un ochi rece niște soluții matematic convenabile unor justițiabili, care oricum au ascuns sau și-au împărțit (însușit) deja bună parte din bunuri¹. Nici autorii noștri și nici legiuitorul civil nu se preocupă de factorul uman implicat, cu ecourile sale în plan micro (familiar) și macro (social).

4. După părerea noastră, o abordare corectă se sprijină pe folosirea în analiză a trei aspecte:

- evoluțiile sociologice (1);
- perspectiva istoric evolutivă asupra instituțiilor (2);
- abordarea contextualizată (3).

(1) Sondajele și statisticile sunt oglinda fidelă a tendințelor sociologice. Nu vom înțelege cum a devenit soția supraviețuitoare actor principal în devoluțiunea legală dacă nu acordăm atenție felului în care, la un moment istoric dat, semenii noștri concepeau familia. Iar această concepție se desprinde nu numai din experiența practicii, ci și din concluziile sociologiei familiei, pe care autorii și legiuitorii noștri nu le valorifică. Vom înțelege de ce mai este nevoie de aparent desueta cotitate disponibilă specială a soțului supraviețuitor în concurs cu descendenții

¹ Cu notabilele excepții ale monografiilor lui N. Titulescu, *Împărțeaua moștenirilor*, București 1907 (v. cap. III secț. II) și a lui F. Vădeanu, *Transmisiunea moștenirii*, București, 2009. Mai recent: *** *Culegere de practică notarială. Spețe comentate*, D. Rotaru [și] D. Dunca (coord.), 2 vol., București, 2013-2014; I. Popa, *Drept civil. Moșteniri și liberalități*, București, 2013; D. Negrilă, *Moștenirea în noul Cod civil. Studii teoretice și practice*, București, 2013; *id.*, *Testamentul în noul Cod civil. Studii teoretice și practice*, București, 2013; *id.*, *Dreptul de opțiune succesorală. Studii teoretice și practice*, 2 vol., București, 2014-2016.